

Evaluering av Program for foreldreveiledning basert på International Child Development Programme

Norsk sammendrag

Rapport til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
Juni 2011

GJENNOMFØRT AV

Professor Lorraine Sherr, University College London

Stipendiat Ane-Marthe Solheim Skar, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

Forsker Claudine Clucas, University College London

Professor Stephen von Tetzchner, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

Professor Karsten Hundeide, International Child Development Programme

ICDPs forskningsgruppe

Innholdsfortegnelse

Forord.....	3
1 Innledning.....	4
2 ICDP-intervensjonen.....	5
3 Evalueringsprosjektet.....	6
4 ICDP-veiledning for foreldre i den generelle befolkningen	9
5 ICDP-veiledning for foreldre med minoritetsbakgrunn	11
6 ICDP-veiledning for foreldre som er i fengsel	16
7 ICDP-veiledning for foreldre til barn med spesielle behov	21
8 Effekten av kjønn på intervensjonseffekter	23
9 Implementeringen av Program for foreldreveiledning	24
10 Konklusjoner.....	25
11 Anbefalinger	27
Referanser	29

Forord

Foreldreveiledning ble satt i gang i Norge i 1995 av Barne- og Familiedepartementet. I dag har Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) det overordnede ansvaret for *Program for foreldreveiledning* og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er ansvarlig for gjennomføringen. Programmet er ment å supplere de eksisterende tiltakene som blir gjennomført av fagpersoner som arbeider med barn og familier. Program for foreldreveiledning er basert på *International Child Development Programme* (ICDP). Dette programmet ble utviklet i Norge i 1985 under ledelse av professor Karsten Hundeide og professor Henning Rye. ICDP har et humanitært grunnlag og er utviklet som et forebyggende tiltak for å støtte og fremme psykososial omsorgskompetanse hos personer med ansvar for barn. Programmet bygger på forskningsmessig kunnskap og er utformet slik at det skal være lett tilgjengelig og enkelt å forstå for de som tar det i bruk.

Det var BLD som initierte og finansierte *Evaluering av Program for foreldreveiledning basert på ICDP*. Prosjektet ble gjennomført i perioden 2007–2010. Denne rapporten er et norsk sammendrag av en mer utførlig engelsk rapport som oppsummerer resultatene av evalueringsstudien. Fullstendige resultater vil bli publisert i internasjonale fagtidsskrifter.

Evalueringen har vært ledet av professor Lorraine Sherr (University College London, UCL), som har hatt det overordnede ansvaret for evalueringen. Stipendiat Ane-Marthe Solheim Skar (Universitetet i Oslo, UiO) har hatt det daglige ansvaret for gjennomføringen. Forsker Claudine Clucas (UCL) har hatt ansvaret for statistisk bearbeiding. Professor Stephen von Tetzchner (UiO) har vært veileder og professor Karsten Hundeide (ICDP) rådgiver i prosjektet. Trine Gerlyng, Ylva Snekkvik, Kristina Aas Fure, Marit Reer og Hilde Breck har vært forskningsassistenter i ulike perioder.

Vi vil takke alle foreldrene og barna som har deltatt i studien. Takk også til ICDP-veiledere og ICDP-trenere: Uten dem ville dette prosjektet ikke vært mulig. Vi ønsker også å takke barnehager og helsestasjoner som har bidratt til rekrutteringen av sammenligningsgruppen. Vi vil takke BLD for godt samarbeid, spesielt Haktor Helland, Eli Grut, Tone Julie Kvikstad, Solveig Valseth, og Kristin Haabrekke. Vi vil også takke Grete Flakk og Mona Hannestad i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Deres kjennskap til gjennomføringen av Program for foreldreveiledning var av stor verdi under planleggingen av prosjektet.

1 Innledning

Hovedmålet til ICDP er å støtte omsorgsgivere, og gjennom det bidra til gode oppvekstvilkår for barn og ungdommer. Forskning viser at kvaliteten på foreldreomsorg er en viktig faktor i barns utvikling. For eksempel vil kombinasjonen av varme (kjærlighet og hengivenhet), kommunikasjon, regulering av barnet gjennom konsekvent disiplin og respekt for barnets psykologiske autonomi, bidra til god utvikling hos barnet. Autoritær, ettergivende og neglisjerende foreldrestil fører ofte til mindre positiv utvikling (Chandan & Richter, 2008).

Det kan være utfordrende å klare å være gode foreldre. Ansvarer knyttet til forelderollen kan hos noen medføre redusert mental helse og vitalitet (Edwards & Higgins, 2009). Videre er det dokumentert at psykiske vansker hos foreldre kan påvirke barna negativt (Downey & Coyne, 1990; Glasheen, Richardson & Fabio, 2010). Samtidig har forskning vist at foreldretiltak kan være effektive, at foreldre endrer holdninger og atferd gjennom å delta i slike tiltak (Scott et al., 2010; Smith, 2010). Studier som har evaluert effekten av foreldreveiledning, finner positiv effekt på foreldrestil, barns vanskeligheter og foreldre-barn-samspill. Det mangler imidlertid studier som viser om disse resultatene blir opprettholdt over tid (Barlow & Coren, 2003).

Foreldreveiledningsprogrammer har tradisjonelt vært rettet mot spesielle foreldregrupper, for eksempel foreldre fra lavere sosio-økonomiske klasser, eller mot foreldre som har barn med spesielle vansker, for eksempel barn med atferdsforstyrrelser eller funksjonshemninger. Programmer som retter seg mot omsorgsgivere generelt, har ikke vært vanlig. Det er imidlertid et økende fokus på behovet for en samfunnsorientert tilnærming med generelle foreldreveiledningsprogrammer for å styrke den viktige rollen som omsorgspersoner har (Sanders & Morawska, 2006). Studier viser at investeringer i forebyggende tiltak er samfunnsøkonomisk gunstig (Young, 2002) og at de mest effektive programmene er de som er intensive, langsiktige, inkluderer foreldre og lokale sosiale tjenester, og omfatter systematisk kvalitetssikring (Young & Richardson, 2007). Barlow og Parsons (2008) finner at gruppebaserte foreldreprogrammer har sterkere positive effekter enn individuelle programmer. De er også mer kostnadseffektive, legger til rette for at deltakerne kan dele erfaringer, reduserer sosial isolasjon og styrker selvtilliten blant deltakende foreldre (Coren, Barlow & Stewart-Brown, 2003). Det kan også tenkes at slike tiltak på sikt vil styrke folkehelsen generelt.

2 ICDP-intervensjonen

Program for foreldreveiledning baserer seg på ICDP-programmets prosedyrer for gjennomføring slik det er beskrevet av Hundeide (2001; 2007). ICDP-trenere har kompetanse til å lære opp veiledere som igjen holder foreldregrupper. Veilederopplæringen består av en teoridel og en praksisdel der veilederne gjennomfører en foreldregruppe, en ”selvtreningsgruppe”, under veiledning av en trener. Foreldreveiledning i form av gruppemøter blir hovedsakelig tilbudt foreldre gjennom helsestasjoner og barnehager. På gruppemøtene diskuterer foreldrene de temaene som inngår i ICDP-programmet (se tabell 1) under veiledning av to sertifiserte ICDP-veiledere. Veiledernes oppgave er å sette i gang diskusjoner og oppfordre alle til å delta. De gir eksempler til de temaene som blir diskutert, og kommenterer og støtter foreldrene med positive tilbakemeldinger. Det blir lagt vekt på aktiv deltakelse og foreldrene blir oppfordret til å gjøre hjemmeoppgaver i form av samspillssituasjoner, som blir diskutert under neste gruppemøte (www.icdp.info).

Det ordinære programmet retter seg mot foreldre generelt (basisversjonen). Det finnes også noen programmer som er tilpasset spesielle foreldregrupper. I denne evalueringen har det vært grupper med foreldre fra befolkningen generelt, foreldre med minoritetsbakgrunn, foreldre som sitter i fengsel, og foreldre til barn med funksjonshemming. Antallet gruppemøter i hvert program kan variere, men ICDP og Bufdir anbefaler åtte gruppemøter i basisversjonen, og 12 møter i minoritetsversjonen. Se www.icdp.info, www.icdp.no, eller www.bufetat.no/foreldrerettleiing for mer informasjon om ICDP og Program for foreldreveiledning.

Tabell 1: *De tre dialogene og de åtte tema for godt samspill*

Den emosjonelle dialogen:	1. Vis positive følelser – vis at du er glad i barnet ditt
	2. Juster deg til barnet og følg dets initiativ
	3. Snakk til barnet ditt om ting det er opptatt av og prøv å få i gang en «følelsesmessig samtale»
	4. Gi ros og anerkjennelse for det barnet klarer å gjøre
Den meningsskapende dialogen:	5. Hjelp barnet til å samle oppmerksomheten sin, slik at dere har felles opplevelse av det som er rundt dere
	6. Gi mening til det barnet opplever av omverdenen ved å beskrive det dere opplever sammen og ved å vise følelser og entusiasme
	7. Utdyp å gi forklaringer når du opplever noe sammen med barnet ditt
Den regulerende dialogen:	8a. Hjelp barnet til å lære regler, grenser og verdier
	8b. Hjelp barnet til å planlegge aktiviteter steg for steg og å nå mål

3 Evalueringsprosjektet

Metode

Målet med evalueringsprosjektet var å undersøke:

- Effekten av foreldreveiledningen på foreldrene som deltok i programmet
- Effekten av foreldreveiledningen på foreldre-barn-samspill og på barnas utvikling
- Langtidseffekten av foreldreveiledningen (seks måneder etter siste gruppemøte)
- Kvaliteten på gjennomføringen

Effekten av foreldreveiledningen ble målt ved at foreldrene fylte ut spørreskjemaer før og etter at de hadde deltatt i programmet, og at en sammenligningsgruppe som ikke hadde deltatt i programmet, fylte ut spørreskjemaene på de samme tidspunktene. Det ble også gjennomført video-observasjoner og intervjuer av noen av ICDP-deltakerne. Kvaliteten på gjennomføringen av programmet ble undersøkt ved hjelp av spørreskjema og intervju av ICDP-veiledere og trenere og innsamlede loggbøker. Videoene og seks måneders oppfølgingsdata er ikke inkludert i denne rapporten.

Rekruttering

Foreldre som deltok i ICDP-grupper ble rekruttert på det første gruppemøtet (noen ganger på det andre). Sammenligningsgruppen ble rekruttert på helsestasjoner og i barnehager som ikke tilbyr ICDP. Informasjon om studien ble formidlet av en fra forskerteamet eller av en av de ansatte ved helsestasjonene eller barnhagen. Foreldrene som samtykket til å delta, krysset av i spørreskjemaet for hvorvidt de ønsket å delta i en videostudie sammen med barnet sitt. Foreldrene i ICDP-gruppen krysset også av for om de ville delta i et semistrukturert intervju. Noen meldte seg også til intervju under det siste gruppemøtet. Veiledere og trenere fikk spørreskjema i post eller e-post. De krysset av for intervju dersom de ønsket å delta i det.

Prosedyre

I 2008 ble det sendt spørreskjema til alle ICDP-veiledere med kjent kontaktinformasjon. De veiledere som hadde krysset av for å delta i et intervju, ble intervjuet over telefon i 2010. Veilederne ble bedt om å informere forskerteamet om kommende foreldregupper, men dette skjedde kun en håndfull ganger. Veilederne ble derfor kontaktet via telefon for å kartlegge når

de skulle holde grupper og om de kunne sette av tid til evaluering. Alle veiledere som deltok i evalueringen, ble bedt om å levere inn loggboken.

Spørreskjemaene fra foreldre ble samlet inn før og etter at de deltok programmet, i perioden fra oktober 2008 til mars 2010. I denne perioden var det planlagt 120 foreldregrupper, men åtte av dem ble avlyst på grunn av frafall i gruppene. Foreldrene fylte enten ut spørreskjemaet under det første gruppemøtet (noen få på det andre), eller tok det med seg hjem og returnerte det i en ferdigadressert konvolutt før neste gruppemøte. Samme prosedyre ble fulgt når kurset var ferdig for spørreskjema 2. Spørreskjemaene ble delt ut av en fra forskerteamet eller av veilederen, ut fra hva som passet best for den enkelte veileder. Et forkortet oppfølgings-spørreskjema (3) ble sendt med posten om lag et halvt år etter siste gruppemøte. Foreldrene i sammenligningsgruppen mottok spørreskjemaet på helsestasjoner og barnehager. De fikk spørreskjema 2 og 3 i posten etter tre og ni måneder. Alle spørreskjemaene og informasjonsbrevne ble oversatt til urdu og arabisk. Den norske utgaven av spørreskjemaene var mulig å besvare via internett. Alle intervjuene med foreldre fra ICDP-grupper ble gjennomført innen en uke etter at kurset var slutt og på samme sted som ICDP-gruppene ble holdt. Barna og foreldrene ble filmet i tre standardiserte samspillssituasjoner før og etter ICDP-programmet. Foreldrene og barna fra sammenligningsgruppen ble videofilmet med samme tidsintervall.

Et nettbasert spørreskjema ble sendt til trenerne via e-post i 2009, og en undergruppe deltok i et semistrukturert telefonintervju i 2010 om trenerrollen og ICDP-programmet.

Deltakere

Totalt deltok 204 fra ICDP-grupper og 79 fra sammenligningsgruppen ved å svare på spørreskjema 1 og 2. Totalt ble 63 foreldre fra ICDP-grupper intervjuet, og 22 foreldre deltok i videostudien sammen med barnet sitt. Totalt 172 veiledere og 35 trenere svarte på spørreskjemaene, og 13 veiledere og 16 trenere ble intervjuet. Det ble levert inn 22 loggbøker.

Instrumenter

Spørreskjemaer ble utformet ut fra to kriterier: at de er a) internasjonalt validerte og b) relevante i forhold til formålet med ICDP-programmet. Spørreskjemaene inneholder spørsmål

om foreldrenes oppfatning av barnet, seg selv som omsorgsperson, sin foreldrestil og samspillet mellom seg og barnet. Foreldrene som hadde deltatt i ICDP-gruppe, ble også spurt om hvilket utbytte de hadde fått av å være med i ICDP-gruppen. Veilederne ble spurt om gjennomføringen av gruppemøtene og sine erfaringer med foreldregruppene og programmet. Trenerne ble spurt om veilederkursene og erfaringer med programmet.

Koding og analyser

Spørreskjemadataene ble analysert i SPSS 16. Svar fra åpne spørsmål ble gruppert i temaer og deretter plassert i kategorier. Intervjuene ble transkribert ord for ord med transkriberingsprogrammet Hyper Transcribe. Intervjuteksten ble så importert inn i analyseprogrammet NVivo8. Informantenes svar ble kategorisert og kodet for mønstre. Innholdet i loggbøkene ble analysert og sammenholdt med ICDPs anbefalinger om bruk av loggbok.

Etikk

Studien ble godkjent av “Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk” og Datatilsynet. Fengselsdelen av studien fikk godkjenning fra Kriminalomsorgen til å rekruttere innsatte og ansatte fra fengsler. Alle deltakere mottok informasjonsskriv om evalueringen, og det ble gitt tydelig informasjon om de ulike prosjektfasene og konfidensialitet.

Spørreskjemaet inneholder spørsmål som kan føre til grubling og økt bevissthet om sensitive spørsmål. Pilottestingen av spørreskjemaet i et fengsel avdekket at enkelte av spørsmålene om hjemmerelaterte aktiviteter utløste frustrasjon hos noen av informantene. Spørsmål som åpenbart ikke passer når informanten er i fengsel, ble derfor tatt ut av spørreskjemaene for denne gruppen. Det var etablert beredskap dersom en forelder skulle reagere alvorlig på spørsmål som ble stilt i evalueringen, men det ble ikke behov for den.

Etter pilottestingen av spørreskjemaene i en minoritetsgruppe ble det klart at det var svært tidskrevende for foreldrene i denne gruppen å fylle ut skjemaet. Det ble derfor bestemt at foreldrene skulle ta med skjemaet hjem og returnere det i posten. Det ble lagt ekstra vekt på å tydeliggjøre at det var frivillig å delta i studien, da pilottesten kunne tyde på at noen av foreldrene oppfattet spørreskjemaet som en ”plikt”.

4 ICDP-veiledning for foreldre i den generelle befolkningen

Det deltok 269 foreldre i den generelle ICDP-gruppen og 157 foreldre i sammenligningsgruppen. Av disse fylte 141 foreldre (105 mødre og 36 fedre) ut spørreskjema også etter gjennomføringen av ICDP-programmet. Syttini foreldre i sammenligningsgruppen fylte ut spørreskjema 1 og 2 med tre måneders mellomrom. Før de begynte i programmet var foreldrene i gjennomsnitt 34,5 år gamle og fokusbarnet var 3,8 år. En signifikant større andel av sammenligningsgruppen enn ICDP-gruppen var gift eller hadde en partner (94,9 versus 89,4%). De hadde også høyere utdanning enn foreldre i ICDP-gruppen (74,7 versus 58,9%).

Det var flere positive og signifikante effekter av ICDP på foreldrene selv, familieliv og barna. Av 33 variabler viste omsorgsgivere som fulgte ICDP-programmet en forbedring på 20 variabler, ingen endring på elleve, og forverring på to variabler (se tabell 2, side 26).

Funnene omfatter:

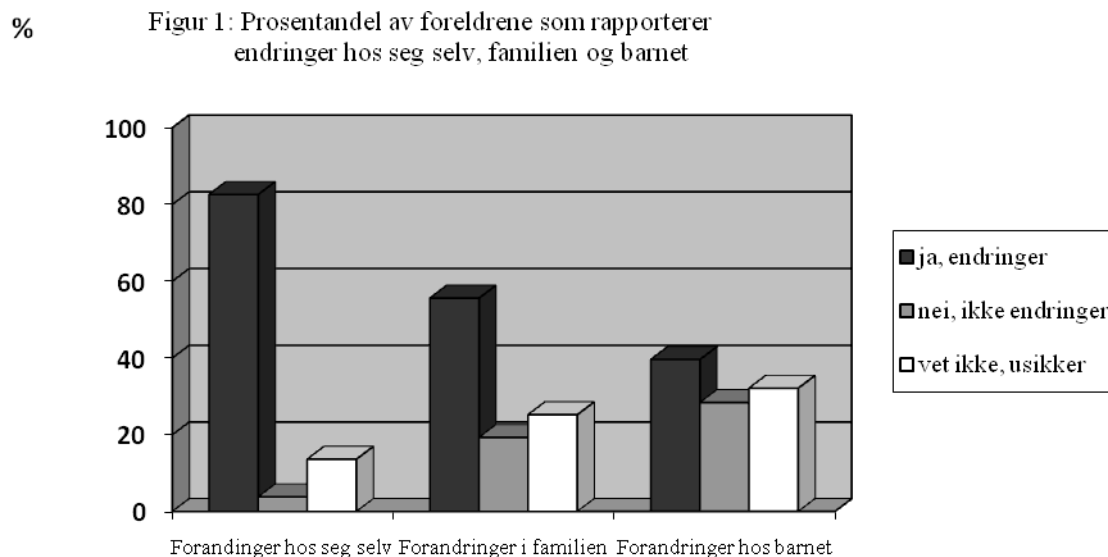
- Positiv endring i foreldrenes barneoppdragelse og foreldrestil (ICDP-spesifikt spørsmål) (forverring hos sammenligningsgruppen)
- Positiv endring i foreldrestategi (forverring hos sammenligningsgruppen)
- Økt strategisk engasjement
- Mindre uro i hjemmet (økning hos sammenligningsgruppen)
- Mindre opplevd negativitet knyttet til barnets vanskeligheter (i forhold til adferd, hyperaktivitet, sosiale relasjoner) (ingen endring hos sammenligningsgruppen)
- Nedgang i opplevd ensomhet hos foreldrene (økning hos sammenligningsgruppen)
- Positiv endring i holdninger til barneoppdragelse (ICDP-spesifikt spørsmål) (ingen endring hos sammenligningsgruppen)

Ikke-signifikante funn tyder på at ICDP-programmet også kan ha en positiv effekt på:

- Foreldres bruk av positiv disiplin (ingen endring hos sammenligningsgruppen)
- Foreldres opplevde grad av lykke med sin partner (forverring hos sammenligningsgruppen)
- Foreldres følelse av mestring (kun foreldre med lavere utdanning) (ingen endring hos sammenligningsgruppen)
- Foreldres negative følelser (ingen endring hos sammenligningsgruppen)
- Konsentrasjonen hos foreldrene (ingen endring hos sammenligningsgruppen)
- Totale vanskeligheter hos barnet (ingen endring hos sammenligningsgruppen)

Opplevde endringer

Foreldrene ble spurt om de hadde merket noen endringer hos seg selv, i familien eller hos barnet som de trodde kunne skyldes foreldreveiledningen. De ble også bedt om å gi utfyllende informasjon om hva endringene dreide seg om. Figur 1 viser prosentandel som merket, ikke merket, eller var usikker på om de hadde merket endringer.

Endringer hos foreldrene

Av de som svarte at de opplevde endringer hos seg selv, ga 116 foreldre utfyllende informasjon om endringene. De opplevde endringene faller inn under følgende kategorier: a) Foreldrene var blitt mer bevisste, b) forklarte mer og var mer tålmodige, og c) var tryggere i sin omsorgsrolle.

Endringer i familien

Av de som svarte at de opplevde endringer i familien, ga 77 foreldre utfyllende informasjon om endringene. De opplevde: a) en vennligere atmosfære i familien og b) økt bevissthet om samhandling.

Endringer hos barnet

Av de som svarte at de opplevde endringer hos barnet, ga 62 foreldre utfyllende informasjon om endringene. De omfattet: a) positive endringer hos barna fordi foreldrene hadde forandret seg, b) bedre humør hos barna og bedre atmosfære, c) barna samarbeidet bedre og det ble færre konflikter, og d) andre endringer.

5 ICDP-veiledning for foreldre med minoritetsbakgrunn

Det er evidens for betydelig kulturell variasjon i foreldrestil hos omsorgsgivere fra vestlige og ikke-vestlige etniske grupper (Kagiticibaci, 1996). Likevel er studier av foreldre, barn og familieliv hovedsakelig basert på vestlige utvalg (Abdou et al., 2010). Det er derfor behov for å undersøke effekter av foreldreprogrammer som retter seg mot etniske minoriteter.

ICDP har internasjonal utbredelse og egner seg derfor for tilpasning til foreldre med minoritetsbakgrunn. Veiledningen strekker seg over 12 møter og blir ledet av to sertifiserte veiledere, hvorav en snakker foreldrenes morsmål. Veilederutdanningen er basert på erfaringer fra en tidligere pilotstudie (Hannestad & Hundeide, 2005). I utdanningen av veiledere er det to dager om kulturell forståelse og identitet. Pilotstudien dannet grunnlaget for en egen manual for veiledning av foreldre med minoritetsbakgrunn (Hundeide, 2009).

Av de 21 minoritetsgruppene i studien ble 15 gjennomført på urdu, og de seks resterende på kurdisk, tamil og arabisk. De fleste var førstegenerasjonsinnvandrere med begrensede norskferdigheter.

Effekten av ICDP-programmet

Syttifem mødre med minoritetsbakgrunn fulgte ICDP-programmet, og 31 av dem (41,3%) fylte ut spørreskjema 1 og 2. Det er en noe lavere andel enn hovedgruppen som hadde en svarprosent på 54,8 prosent. Den lavere deltakelsen kan skyldes at minoritetsgruppene fylte ut spørreskjemaet hjemme i stedet for på siste gruppemøte. Sammenligningsgruppen for denne gruppen besto av 105 mødre trukket ut fra hovedstudien. En signifikant mindre andel av de 75 mødrene med etnisk minoritetsbakgrunn enn av mødrene i sammenligningsgruppen hadde høyere utdanning (14.3% vs 55.2%). De arbeidet i større grad i hjemmet (74,1% vs 4,9%) og færre hadde fulltidsstilling (3,7% vs 65%). De hadde flere barn, 59,1 prosent av mødrene med minoritetsbakgrunn og 23,5 prosent av mødrene i sammenligningsgruppen hadde tre eller flere barn. Disse tallene tyder på at minoritetsgruppen representerte et tradisjonelt kjønnsrollemønster.

Resultatene viser videre at minoritetsmødrene brukte mer positiv disiplin og samhandlet mer med sine barn enn mødrene i sammenligningsgruppen før de deltok i ICDP-programmet. I tillegg skåret de signifikant høyere på tilfredshet med livet og grad av lykke med sin partner,

og lavere på sinne. De viste også en tendens til å skåre høyere på positive følelser. På den annen side viste minoritetsmødrenes svar at de var mindre følelsesmessig engasjert, og de skåret høyere på distansert barneoppdragelse målt ved ICDP-spesifikke spørsmål om grensesetting og meningssskapende elementer i foreldrestil. De skåret også høyere på angst og depresjon, og hadde lavere antall personer som gir sosial støtte. De rapporterte flere vansker hos barna enn sammenligningsgruppen.

Svarene etter ICDP-programmet viste signifikante positive effekter på mødrene med etnisk minoritetsbakgrunn. Svarene tyder på at mødrene særlig profiterte på programmet gjennom det å vektlegging av å snakke, gi forklaringer og lede barna.

En sammenholding av svarene til minoritetsmødrene før og etter at de hadde deltatt i ICDP-programmet, viser at programmet hadde positiv effekt på følgende områder:

- Positiv disiplin
- Foreldrestrategi (ICDP-spesifikke spørsmål) (blant annet så forklarer de i større grad når de regulerer barnet)
- Barneoppdragelse (ICDP-spesifikke spørsmål) (blant annet hjelper de barnet i større grad med å lage og gjennomføre planer, gir barnets flere muligheter for å ta initiativ, takler det bedre når barnet slår seg vrangt, og hører mer på barnet)
- Sinne og angst
- Oppfattelse av seg selv som omsorgsperson

To viktige positive funn som bare gjelder minoritetsgruppen, er at disse mødrene etter å ha deltatt i programmet, oftere sa seg enige i utsagnet: ”Jeg betrakter meg selv som en god omsorgsperson”, og uenige i utsagnet: ”Det er ingen grunn til å snakke med barnet mitt”. Det første funnet er viktig fordi et bedret selvbilde som omsorgsperson er et spesifikt mål i ICDP-programmet. Det andre funnet er særlig positivt fordi minoritetsgruppen før programmet gav uttrykk for større enighet i dette utsagnet enn sammenligningsgruppen.

Resultatene viser at minoritetsgruppen skåret signifikant lavere etter enn før ICDP-programmet på enkelte områder, mens sammenligningsgruppen viste liten endring eller en svak økning på disse områdene. For eksempel, før ICDP-programmet skåret minoritetsgruppen signifikant høyere enn sammenligningsgruppen på tilfredshet med livet og grad av lykke med partneren. Etter programmet skåret de lavere og forskjellen mellom

gruppene ble dermed redusert. En forklaring på disse funnene kan være at ICDP-programmet førte til at de fikk økt bevissthet om sin egen situasjon – et uttalt mål for programmet. Videre er det en trend i resultatene at minoritetsmødrene etter at de har deltatt i programmet er mer uenige i utsagn om at de setter grenser for barna. I tillegg skårer de høyere på vanskeligheter og lavere på prososial atferd hos barna etter programmet. En forklaring kan være at de først undervurderte barnas vanskeligheter, men det er også mulig at de opplever barna som vanskeligere å oppdra fordi de ikke er kommet helt inn i bruken av sine endrede oppdragsstrategier. Det er behov for mer forskning før man vet om denne gruppen mødre over tid vil oppleve færre problemer hos barna sine – slik ICDP-programmet forventer.

Intervjuer

Etter det siste gruppemøtet ble 24 av mødrene med minoritetsbakgrunn intervjuet. I 16 av intervjuene ble det brukt tolk. Halvparten av de som ble intervjuet (11 mødre og én bestemor), var fra Pakistan og hadde deltatt i en urdu-gruppe, noe som gjenspeiler det høye antallet ICDP-grupper for den pakistanske minoriteten i Norge. Det ble også gjennomført intervjuer med tre mødre som snakket arabisk, fire som snakket burmesisk, og fem som snakket tamilsk. Intervjuene varte gjennomsnittlig i 25 minutter.

Svarene til mødrene viser at mødre med minoritetsbakgrunn står overfor betydelige utfordringer på grunn av kulturelle praksiser og forventninger som er forskjellige fra de norske: *”Jeg var jo litt fortvilet på begynnelsen om jeg skulle gi dem vår kultur og oppdragelse, pakistansk kultur, eller om jeg skulle gi dem norsk kultur”* (Mor 15). At det var en etnisk norsk veileder til stede i tillegg til veilederen med minoritetsbakgrunn gjorde det mulig for foreldrene å diskutere kulturelle spørsmål, likheter og forskjeller. Det ble oppfattet som positivt, men også som for lite brukt: *”Det hadde vært fint om vi fikk eksempler eller forklaringer på norsk måte å gjøre det på og. Det var litt for lite av det, når det gjelder norsk oppdragelse og sånne ting”* (Mor 16).

Svarene tydet på at programmet hadde hatt en positiv effekt på deltakerne og deres livskvalitet. Nesten alle mødrene ga uttrykk for at de var mindre stresset nå i forhold til tidligere, og at de lyttet mer til barnet:

”Noen ganger før kurset, når jeg var veldig travel og det var mye stress og sånn, da hørte jeg ikke på barna hva de sier, eller hvis de sier, og jeg var også veldig stresset. Men nå jeg gjør ikke det (ler). Nå jeg er veldig flink og hører veldig etter på barna, og hva de sier” (Mor 19).

Svarene viser at også forholdet til ektefellen i enkelte tilfeller ble forbedret. Flere av mødrene fortalte at de nå var bedre i stand til å ta kontroll over sine egne negative følelser, og at de dermed var blitt roligere og kjefitet mindre. Mor 1 uttrykte det på følgende måte:

”Ja, det har blitt bedre med alt. Hjemmearbeid, leksearbeid, samarbeid. Til alt jeg bruker den metoden, så de er fornøyd. Også på mannen min (ler litt); jeg bruker denne metode på han også. Før jeg klage på han, veldig, og skrike på han. Nå jeg bruker den metoden også jeg prøver å snakke med han rolig som jeg har lært på dette kurset. Og det er veldig bra. Også blir det roligere og mindre skriking mellom oss to”.

Det at mødrene opplever mindre stress og en mer positiv sinnstemning påvirket også deres selvoppfatning og livskvalitet. Mor 2 svarte slik på spørsmålet om deltakelsen i ICDP-programmet hadde forandret henne på noen måte:

”Som person... Du vet som mor er det mye barn, men jeg har forandret person. Før jeg hadde denne kursen jeg tenkte at noen ganger at det ikke er noe, det er ingenting, det er bare stress. Også nå, nå prøver jeg, hele tiden. Mer positiv. Jeg mener at alle mennesker må ta denne kursen. Du skjønner jeg har ikke noen familie her, ikke mannen min (heller)” .

Den siste setningen peker på viktigheten av den sosiale komponenten i ICDP-gruppene. De fleste av mødrene som ble intervjuet, var hjemmeværende. Noen hadde liten kontakt med samfunnet utenfor og hadde få venner før de begynte i foreldregruppen. For noen gjorde ICDP-gruppen derfor en stor forskjell i deres liv. Da Mor 5 ble spurt om hun hadde flere erfaringer hun ønsket å dele, sa hun:

”Det har vært så nyttig. Jeg var ganske asosial før. Jeg hadde ingen venner. Mannen var på jobb. (...). Jeg hadde ingen venner, kjente ingen, før jeg kom inn på det kurset. Da var det mye treff og avtaler og jeg kunne føle meg sosial type. Livet mitt ble forandret etter kurset. Så det er ikke bare slik at jeg har fått nytte for barna, men også for meg selv og mitt liv”.

Redefinering er en viktig del av ICDP-programmet, fordi oppfattelsen av barnet virker inn på den omsorgen man gir. Blant andre Mor 5 fortalte at hun – tydeligvis gjennom redefineringen – hadde fått et mer positivt bilde av barnet og i større grad så barnets behov:

”Lærte mye om å (...) forstå at han er menneske som har egne behov. Det er ikke bare å behandle barn som en stol i huset, at nei de har ikke følelser, de har ikke meninger, men være en del av barna for å se dem og samarbeide med dem. Se barna inn i ansiktet for å si informasjon på riktig måte og ikke bare omgå alt som skjer”.

En redefinering av barnet kan i noen tilfeller resultere i at barnet får mer frihet til å følge sine egne ønsker. En loggbok rapporterte om en mor fra ICDP-gruppen:

”En av deltakerne fortalte at hun aldri hadde fått bestemme noe selv; verken i barndomshjemmet eller som gift. (...) Datteren på 16 år spurte moren hvem hun skulle gifte seg med. Datteren ble meget overrasket da moren svarte at det skulle hun få bestemme selv. (...) Moren fortalte at dette svaret ville hun ikke gitt datteren om hun ikke hadde gått på ICDP-kurs”.

I tillegg viser svarene at mødre brukte mer tid sammen med barna etter ICDP-veiledning. Noen mødre snakket om hvordan sosiale forventninger om å ha hyppige besøk og bruke mye tid på matlaging, gjorde at barna tidligere lett ble “glemt”. Disse mødre fortalte at de nå prioriterte barna i større grad, noe som også gjenspeilet seg hos barnet:

”Ja, han er veldig mye mer glad, blid og fornøyd enn det han var tidligere. Når han ser at ‘jeg blir sett på, jeg blir prioritert og jeg blir hørt’. Så jeg ser jo forandringer hos han og (som hos meg selv)” (Mor 14).

Konkludert så har ICDP-veiledning en viktig effekt på minoritetsmødre ved at de blir mer positive, og dermed roligere. De snakker mer med barna, og prioriterer i større grad og gi forklaringer. Barna oppleves som roligere, og relasjoner innad i familien blir styrket. Mødre med minoritetsbakgrunn påpeker videre viktigheten av å knytte sosiale bånd gjennom ICDP-gruppen.

6 ICDP-veiledning for foreldre som er i fengsel

Fengsling av et familiemedlem har en rekke effekter på hele familien. Barn som har foreldre som sitter i fengsel, har økt risiko for å utvikle kriminell atferd (Gabel & Johnston, 1995), bli rusavhengig, få atferdsproblemer og avbryte skolegangen (Murray, Farrington, Sekol & Olsen, 2009 for en gjennomgang). Forskning viser at tiden etter løslatelsen kan være vanskelig, men at mange foreldre har et sterkt ønske om å ”få det til” (Frye & Dawe, 2008). Å inngå i familielivet er et viktig element ved å komme tilbake til samfunnet, og deltakelse i et foreldreprogram kan derfor være et viktig tiltak for foreldre under fengselsoppholdet. Foreldreprogrammer i fengsel har vist seg å føre til betydelige forbedringer i samspills- og foreldreferdigheter (Thompson & Harm, 2000), og vil dermed kunne bidra til å forebygge en kriminell løpebane hos barn som har foreldre i fengsel. De fleste studier av innsatte foreldre er fra USA, og funnene fra disse studiene kan ikke uten videre generaliseres til en norsk virkelighet. Både lovgivningen og de fysiske og sosiale forhold i og utenfor fengselet er forskjellige.

Det var om lag 3400 personer i fengsel i Norge i 2009 (Statistisk Sentralbyrå, 2009). Minst 2000 av dem er foreldre. De har i gjennomsnitt to barn hver, noe som innebærer at rundt 4000 barn i Norge har en forelder i fengsel, oftest en far, ettersom bare et fåtall av de innsatte er kvinner. For eksempel satt det 150 kvinner i norske fengsler i 2004 (Talseth, 2004).

Foreldreveiledning i norske fengsler basert på ICDP-programmet startet opp i 2005. Veilederutdanningen for ansatte i fengsler er basert på erfaringer fra en pilotstudie av ICDP-veiledning i noen norske fengsler. Veilederne får blant annet undervisning om spesielle problemstillinger knyttet til å være foreldre i fengsel, og om praktiske forhold knyttet til å gjennomføre foreldregrupper innenfor rammen av et fengsel. Det foreligger ingen spesiell ICDP-manual for slike grupper, men gjennomføringen og veiledningen baserer seg på erfaringene fra pilotstudien (Egebjerg & Flakk, 2006). En tverrdepartemental rapport om barns rettigheter framhever viktigheten av foreldregrupper og sier at hensynet til barna tilsier at ”*alle fengsler bør kunne tilby dette*” (BLD & UD, 2008, s. 52).

I løpet av 2009 og 2010 var det seks av totalt 45 fengsler som gjennomførte foreldreveiledningsgrupper basert på ICDP. Det er estimert at omtrent 100 foreldre deltok i ICDP-veiledning i løpet av prosjektets datainnsamlingsperiode på 1½ år. Totalt ble 87 fedre og 11 mødre registrert i prosjektet, og de utgjorde de fleste innsatte som fulgte programmet.

Effekten av ICDP-programmet

Ved oppstarten og utfyllingen av det første spørreskjemaet deltok 63 fedre som satt i fengsel. En sammenligningsgruppe på 64 fedre ble trukket ut av hovedstudien. Etter gjennomføringen av ICDP-programmet fylte 25 fedre i fengselsgruppen og 36 fedre i sammenligningsgruppen ut spørreskjema 2. Det er svarene til disse to siste gruppene som blir brukt i analysene.

En signifikant lavere andel av fedrene i fengsel enn i sammenligningsgruppen var gift eller hadde partner (56% versus 80,6%). Det var også en lavere andel som hadde høyere utdanning (16% versus 69,4%), eller heltidsjobb (48% versus 86,5%). Fedrene som satt i fengsel, hadde gjennomsnittlig flere fjernsyn. Det var 50,1 prosent som hadde tre eller flere fjernsyn, i forhold til 16,1 prosent i sammenligningsgruppen. Relativt flere av barna med foreldre i fengsel hadde fjernsyn på rommet sitt (24% versus 5,6 %). Denne forskjellen kan avspeile at fedrene i fengsel fokuserte mer på materielle goder, men også et forsøk på å kompensere for fraværet fra barnet ved å gi det noe attraktivt.

Fedrene i fengsel skåret signifikant lavere på selvrapportert helse, livskvalitet, tilfredshet med livet og selvtilit, og de var mer engstelige og deprimerte enn sammenligningsgruppen. Fedrene i fengselsgruppen vurderte sine holdninger til barneoppdragelse mer positive enn sammenligningsgruppen, og oppga også bedre foreldreferdigheter og mer positiv disiplin og engasjement overfor barnet. De vurderte også barna sine til å være mer prososiale enn fedrene i sammenligningsgruppen. En mulig forklaring av disse funnene er at de avspeiler den situasjonen de innsatte fedrene var i, en situasjon som kan fremme følelser av avmakt, sorg og dårlig samvittighet overfor partneren og barna. De kan føle seg bedre ved å oppgi at de er bedre enn de er. Tidligere studier støtter antakelsen om at innsatte i fengsler ”later som de er bra” i selvrapporter (Haapasalo & Aaltonen, 1999).

Resultatene viser at ICDP-veiledningen hadde en positiv effekt på:

- opplevd følelsesmessig engasjement
- bruk av foreldrestrategier
- oppdragelsen av barnet
- mindre opplevd negativitet knyttet til barnas vanskeligheter

På den annen side skåret fedre som var i fengsel dårligere etter enn før deltakelsen i ICDP-programmet på helse, livskvalitet, tilfredshet med livet og enkelte foreldrestrategier.

Fengselsgruppen skåret gjennomsnittlig høyere på foreldrestrategier enn sammenligningsgruppen før de deltok i foreldregruppen, slik at forskjellen mellom gruppene ble mindre etter ICDP-veiledningen. En forklaring på det kan være at sensitivering som er et element i ICDP-programmet, førte til at fedrene som satt i fengsel fikk økt kunnskap og ble mer sensitive til barnets behov, og dermed også ble mer kritiske til sine egne kvaliteter. Denne bevisstgjøringen kan også ha ført til nedgangen i opplevd helsesituasjon, livskvalitet og livstilfredshet, men det er også mulig at denne nedgangen kan skyldes at de er i fengsel. Det er behov for en utdypende studie for å få svar på dette spørsmålet.

Intervjuer av fedre og ICDP-veiledere

Tjue av fedrene i fengsel ble intervjuet etter at ICDP-gruppen var avsluttet. Alle intervjuene ble gjennomført på samme sted som ICDP-møtene, eller i fengselets besøksrom. Intervjuene ble gjennomført en til en, med ett unntak hvor en fengselsansatt måtte være til stede av sikkerhetsgrunner. Hvert intervju varte i gjennomsnitt 30 minutter. Syv av veilederne i fengslene ble intervjuet over telefon. Den gjennomsnittlige lengden på intervjuene var 42 minutter.

Svarene til veilederne og fedrene viser at forhold knyttet til at fedrene var i fengsel, påvirket gjennomføringen av foreldreprogrammet. Disse forholdene kan deles inn i fire hovedtema: a) muligheter for å treffe barna regelmessig, b) besøksfasiliteter, c) fengselskultur og d) økonomiske begrensninger.

To av de seks fengslene i denne studien la til rette for ekstra foreldre-barn-kontakt under kursperioden ved å arrangere turer utenfor fengselet, for eksempel overnattingstur til en hytte eller tur til en svømmehall. Fedrene fikk mulighet til å gjøre sensitiviserende hjemmeoppgaver i samspill med barna sine, og diskutere disse erfaringene på neste gruppemøte, slik det er anbefalt i ICDP-programmet. Veilederne og fedrene framhevet betydningen av disse aktivitetene i forbindelse med ICDP-gruppen. For barna ble faren mer tilstedeværende, faren fikk bekreftet farsrolle sin, og moren fikk litt avlastning. Far 34 forteller om det:

”Hun (moren) har vært veldig takknemlig for den pappagrappa. Og hun har sagt at hun merker på /navn på barn/ at han har vært happy når han kommer hjem. Også dette

som sagt at vi avlaster henne jo tross alt litt også, den lørdagen. Hun står jo fritt til å gjøre hva hun vil da, og det er klart at det er jo også ganske greit. Det at pappa også har den ene dagen, og kan på en måte være pappa da”.

De fire andre fengslene tilbød ikke ekstra kontakt, men ga muligheter for samvær med barna i fengselets besøksrom. Straffegjennomføringslovens §31 (2004) sier at fengslene har ansvar for å ha besøksrom som er tilpasset barn. De faktiske forholdene som ble observert i de fleste fengslene og rapportert av informantene, tyder imidlertid på at besøksrommene er små og mørke med få eller ingen leker. Det samme har Kirkens Nødhjelp pekt på: *”Barn av innsatte lider av at norske myndigheter ikke har tilrettelagt bedre for samvær med foreldre i fengsel”* (Bakker, 2010, s. 10).

Videre gjør et tøft fengselsmiljø gjennomføringen av gruppediskusjoner vanskeligere, fordi deltakerne lett bytter fokus til kritikk mot fengselet i stedet for å snakke om temaene i ICDP-programmet. Dette var spesielt tydelig i ett fengsel. Flere informanter fra dette fengselet ga fengselet skylden for alt som var galt, for eksempel at de ikke har nok samvær med barna. Far 10 forklarte det slik: *”Det er ikke artig å sitte i fengsel når man har unger, det er det ikke. Men man må jo gjøre det beste ut av det. Og her skal jo fengselet legge til rette, noe de gjør i svært liten grad.”*

Også mangel på økonomiske ressurser så ut til å påvirke både muligheten til å holde grupper og kvaliteten på gjennomføringen. For eksempel er det i en av loggbøkene gitt uttrykk for bekymring for at mangelen på økonomiske ressurser skal gå ut over sikkerheten i fengselet, fordi det ikke ble satt inn ekstra bemanning når fengselsansatte som var ICDP-utdannede, gjennomførte grupper. Videre viser svarene at mangelen på øremerkede midler til gjennomføringen gjorde den personavhengig, fordi foreldreveiledningen ofte ble et ekstra arbeid utover de vanlige arbeidsoppgavene. Det betyr at dette tiltaket var sårbart. Intervjuene viser at ICDP-veiledningen lett falt sammen når en nøkkelperson var fraværende.

Intervjusvarene viser at foreldreveiledningen hadde en positiv effekt på fengselsmiljøet og på fedrene som fikk økt kunnskap og bedre kontakt med barna sine. Fedrene som satt i fengsel, satte spesielt pris på muligheten for å snakke om barna sine og den utvidede samværsretten som fulgte med programmet i enkelte fengsler. Disse effektene omfattet:

1. Viktigheten av å ha et sted å snakke om barna sine
2. Å bli støttet i oppfattelsen av at de er viktige personer i sine barns liv
3. Å få ny kunnskap om barn og barneoppdragelse
4. Å bli mer selvreflektert og selvkritisk
5. Å oppleve forandringer hos seg selv, enkelte også hos barnet sitt og i forholdet til moren til barnet
6. Positiv innvirkning på fengselsmiljøet
7. Forholdet mellom innsatte og fengselsansatte ble styrket

Ingen av fedrene som satt i fengsel fikk videre oppfølging med veiledning etter det siste gruppemøtet i ICDP-programmet, men to fengsler fulgte opp ved å gi utvidede besøksmuligheter ut fengslingsperioden. Intervjuene med både fedrene og veiledere tyder på at fedrene hadde behov for oppfølging etter det siste gruppemøtet. Begge peker på at de temaene som ICDP-programmet retter søkelyset mot, og diskusjonene og refleksjonene som følger, er følsomme for mange av disse fedrene, og at de derfor har behov for ytterligere veiledet bearbeiding. Dette ble uttrykt på følgende måte av veileder 2 når han ble spurt om det vanligvis blir gitt oppfølging av foreldre i fengselet han jobber:

”Ja, vi har begynt med det nå ja. Med, med å arrangere treff eller turer for de som har vært med på foreldreveiledningen. Men det er ikke bra. Det er langt fra bra. Og det merker vi, at det blir plutselig en stopp etter siste møte, og da, da har man satt i gang følelser og da. Som ja, det der med savn og skyldfølelsen som ikke blir fulgt godt nok opp.”

Konkludert ser det ut til at fedre i fengsel har stor nytt av foreldreveiledning – de blir mer følelsesmessig engasjerte i barna, får forbedret foreldrestrategi, og opplever at barnet har mindre vanskeligheter etter at de har deltatt i ICDP. De påpeker behovet for å ha en arena der de kan snakke om barna sine, og både veiledere og foreldrene rapporterer at ICDP har en positiv effekt på fengselsmiljøet og på forholdet mellom ansatte og innsatte. Det ser imidlertid ut til at denne gruppen foreldre trenger oppfølging etter siste gruppemøte.

7 ICDP-veiledning for foreldre til barn med spesielle behov

Foreldre til barn som har spesielle behov møter utfordringer på toppen av de vanlige foreldreutfordringene, og forskning tyder på at foreldre til barn med funksjonshemninger er utsatt for større påkjenninger enn andre foreldre, og oftere har psykiske vansker (Holten & Karlsen, 2008; Sloper & Turner, 1993, Rye 2008; Tetzchner, Hesselberg & Schjørbeck, 2008;). Kvaliteten på foreldrenes samspill med barna og deres omsorgsstrategier kan påvirke utviklingen til barn med funksjonshemninger, og studier viser positive resultater av tiltak som retter seg mot denne gruppen foreldre (f. eks. Whitton et al., 2008).

ICDP-programmet strekker seg over åtte til ti møter. Det har blitt gjennomført et pilotprosjekt som danner utgangspunkt for veiledningen som gis, men det foreligger imidlertid ingen egen manual for gjennomføring av ICDP-programmet med foreldre som har barn med ulike funksjonshemninger.

Intervjuer

Syv foreldre, fem mødre og to fedre, deltok i et semistrukturert intervju etter det siste gruppemøtet. Intervjuene varte 51 minutter i gjennomsnitt. Én loggbok ble levert inn.

Analysen av intervjuene viser at foreldre til barn med funksjonshemning peker på fire hovedtemaer når de kommenterer nytten av ICDP-programmet:

- 1) Bekreftelse fra andre i samme situasjon
- 2) Økt selvtillit og mer positiv holdning til utfordringene knyttet barnets vansker
- 3) Mindre dårlig samvittighet og mindre flauhet over barnets adferd
- 4) Praktiske råd fra andre foreldre

Barna hadde forskjellige vansker, blant annet forsinket utvikling, lærehemning, autisme, ADHD og cerebral parese, og foreldrene var i ulike faser når det gjaldt barna og håndteringen av barnas vansker og behov. Likevel delte foreldrene mange av de samme utfordringene og bekymringene:

”Det kurset har hjulpet meg med at jeg alltid har gått og bebreidet meg selv. Det har hjulpet meg til å forstå at jeg ikke var alene. At det er flere foreldre som er fortvilede. Det er flere foreldre som har dratt seg i håret. Det er flere som har grått av

hjelpeløshet, og ikke visst hva de skal gjøre med ungen. Det er flere som har skjønt, flere foreldre som har skjønt at det er noe som ikke stemmer med barnet, men man vet ikke hva det er. Det er noe som er galt, men man vet ikke hva som er galt.” (Mor 37).

Det var spesielt viktig for foreldrene at veiledningen ikke framstod som belærende, da de selv kjenner sine barn og deres vansker best. De rapporterte også at de satte pris på at veiledningen var fokusert på foreldrene heller enn barna:

”En forelder har et annet kurs gjennom /navn på sted/, og er begeistret for ICDP, ettersom hun mener at programmet opprettholde foreldrenes tanker og følelser på en positiv måte. Flere av foreldrene mener at de fleste fora og kurs vanligvis bare opprettholder barnas behov” (loggbok, gruppe 120).

Alle foreldrene opplevde gruppen som preget av empati, varme, støtte og forståelse. Å være med i en gruppe der man fikk støtte fra andre foreldre som hadde tilsvarende utfordringer, skapte en følelse av å få kraft – ”empowerment”. Deltakerne følte seg dermed mer komfortable med seg selv, barnet og barnets utfordringer. Den økte selvtilliten førte til en indre følelse av kontroll og til økt håp og optimisme.

Disse psykologiske effektene er i tråd med andre studier som viser at støttende omsorg blir vurdert som viktigere enn praktisk informasjon (for eksempel Whitton et al., 2008). Foreldrene fortalte om praktisk utbytte av veiledningen fordi diskusjonene med andre foreldre førte med seg ulike praktiske tips, men det praktiske utbyttet ble ofte knyttet til de mer psykologiske effektene. Ett eksempel på det er en mor som forteller at hun er blitt bedre i stand til å regulere barnet sitt på offentlige steder, fordi hun er blitt mer konsekvent, noe hun mente skyldes at hun var blitt mer selvsikker og mindre flau over barnets adferd.

Foreldrene anbefalte at alle burde delta i ICDP-programmer, og far 56 argumenterte spesielt for viktigheten av et slikt forum i et travelt samfunn der mange foreldre mangler et støttende nettverk.

8 Effekten av kjønn på intervensjonseffekter

Hovedgruppen ble analysert med henblikk på ulike virkninger av programmet på fedre og mødre. Resultatene viste signifikante positive effekter på fedrenes oppdragelsesstrategier og opplevelse av mestring. De rapporterte også mindre angst etter å ha deltatt i ICDP-gruppen. Mødre viste bedre skårer på oppfattelsen av barnas vanskeligheter, mens fedrenes svar tydet på at de opplevde at barna har flere vanskeligheter etter ICDP-møtene.

Fedrene svarte at de brukte mer tid sammen med barnet etter veiledningen, men forskjellen var ikke signifikant. Mødrene oppgav imidlertid en nedgang i tiden faren tilbrakte med barnet. Selvrappertert helse gikk litt ned for fedrene og litt opp for mødrene.

ICDP-veiledningen synes å ha en positiv effekt på både mødre og fedre (se også kapittel 4), selv om det er noen variasjoner i effekter.

9 Implementeringen av Program for foreldreveiledning

Resultater fra spørreskjema og intervju med veiledere og trenere

Program for foreldreveiledning basert på ICDP-metoden blir brukt i hele Norge, og ved utgangen av 2010 var det registrert 1773 sertifiserte veiledere og 73 trenere. Av disse er 379 veiledere og 20 trenere spesielt kvalifisert for å arbeide med minoritetsgrupper.

Det var 172 veiledere (25 % svarprosent) som besvarte spørreskjemaet for veiledere, og 34 trenere (49 % svarprosent) som besvarte trenerspørreskjemaet. Det ble gjennomført intervju med 13 veiledere og 16 trenere over telefon.

Veiledere og trenere som deltok i studien, ga uttrykk for positive holdninger og stort utbytte av å arbeide med programmet. De mente at de så tydelige forandringer hos foreldre som deltok. De brukte ideene i ICDP-programmet i sitt arbeid, både når de gjennomførte ordinære foreldregrupper, og i generelt arbeid med foreldre og barn. Programmet ble brukt på tvers av yrkesgrenser og de profesjonelle omsorgsgiverne fikk dermed et felles språk. Svarene viser at programmet ble gjennomført i tråd med anbefalingene som var gitt av Bufdir og ICDP i forhold til antall gruppemøter, og 68 prosent oppga at de fulgte planen ved gjennomføring av foreldregrupper. Rundt 40 prosent oppgav at de møtte andre veiledere for å dele erfaringer; at de planla strategi for neste møte og at foreldrene gjorde hjemmeoppgaver. Om lag halvparten av veiledere oppgav at de brukte sjekklisten og loggboken regelmessig, og at de klarte å gi enkle forklaringer om temaene i programmet. Resten av veilederne rapporterte at de gjorde dette delvis, nesten ingen svarte at de aldri gjorde det.

De rapporterte imidlertid at de savner en manual til de forskjellige ICDP-tilpassede versjonene (fengsel og spesielle omsorgsbehov), og mer rekrutteringsmateriale. Svarene viser videre at rekrutteringen av foreldre ble opplevd som svært tidkrevende, og at dette skyldtes mangelfull kunnskap om programmet blant fagfolk og foreldre. De fleste trenerne hadde liten eller ingen erfaring med å holde foreldregrupper utover den første selvtreningsgruppen. Det var også mange sertifiserte veiledere som ikke brukte programmet. Mangel på tid og økonomiske ressurser ble oppgitt som de største hindrene mot å holde foreldregrupper. Det kan også synes som at få veiledere jobber aktivt med programmet over lengre perioder. Denne antakelsen blir blant annet støttet av det faktum at de fleste veilederne som svarte på spørreskjemaet, var utdannet relativt nylig og at 34 prosent av foreldregruppene i evalueringen ble drevet av veiledere under utdanning, og var selvtreningsgrupper.

10 Konklusjoner

Resultatene fra denne studien viser at Program for foreldreveiledning basert på ICDP-metoden har en positiv innvirkning på foreldre i form av økt engasjement overfor barna og bedre oppdragelsesstrategier. I tillegg var det en nedgang i opplevd ensomhet og negative emosjoner hos foreldrene fra før til etter ICDP-veiledningen. Foreldrene oppgav videre at barna hadde færre vanskeligheter og bedre relasjon til foreldrene, og at familielivet generelt var blitt mer harmonisk med færre konflikter og økt fokus på det positive. I den samme perioden forble sammenligningsgruppen uforandret. Oppsummert tyder funnene på følgende positive effekter for foreldre som deltar i ICDP-programmet:

- økt opplevelse av mestring og bedre opplevd evne til å oppdra barn
- økt bruk av positiv disiplin
- bedre oppdragelsesstrategier og holdninger til barneoppdragelse
- økt følelsesmessig engasjement overfor barnet
- mindre angst og sinne hos foreldrene
- mindre opplevde vanskeligheter hos barnet og mindre negativ effekt av vanskelighetene
- mindre uro i hjemmet
- bedre stemning og hyggeligere atmosfære i hjemmet

Foreldrene i den generelle befolkningen rapporterte at de særlig hadde profitert på programmet gjennom økt bevissthet rundt samhandling, noe som resulterte i at de fokuserte mer på det som er positivt, som igjen førte til et bedre familieliv og færre konflikter. Mødrene med minoritetsbakgrunn fikk særlig nytte av programmet i form av økt grad av involvering og kommunikasjon med barna, samt et viktig sosialt utbytte. Fedrene i fengsel satte spesielt pris på å kunne snakke om barna sine og fikk økt følelsesmessig engasjement overfor barnet. Foreldre til barna med funksjonshemning ga uttrykk for at de særlig hadde hatt utbytte av støtten de opplevde fra andre i tilsvarende situasjon, og den lite belærende formen. Det støtter gjeldende praksis av noe tilpassede versjoner for ulike målgrupper.

ICDP-veilederne og trenerne ga uttrykk for sterkt engasjement og stort utbytte av å jobbe med ICDP-programmet. På den annen side viser svarene deres at det ikke blir gitt nok midler til gjennomføringen, og at man er avhengig av ildsjeler og nøkkelpersoner. Det er liten kvalitetssikring av gjennomføringen og lite fokus på tjenestenes forpliktelser til å gjennomføre grupper og rapportere.

Tabell 2: Oversikt over noen av de viktigste statistiske funnene

	Samfunns- basert utvalg (basis)	Menn (basis)	Kvinner (basis)	Mødre med minoritets- bakgrunn	Fedre i fengsel
1. Vis positive følelser - vis at du er glad i barnet ditt	ingen endring	ingen endring	ingen endring	ingen endring	ingen endring
2. Juster deg til barnet og følg dets initiativ	X	X	X	X	ingen endring
3. Snakk til barnet ditt om ting det er opptatt av og prøv å få i gang en følelsesmessig samtale	ingen endring	ingen endring	ingen endring	ingen endring	ingen endring
4. Gi ros og anerkjennelse for det barnet klarer å gjøre	X	X	X	ingen endring	ingen endring
5. Hjelp barnet til å samle oppmerksomheten sin, slik at dere har felles opplevelse av det som er rundt dere	X	X	X	X	X
6. Gi mening til det barnet opplever av omverdenen	X	x pos	X	X	x pos
7. Utdyp å gi forklaringer når du opplever noe sammen med barnet ditt	X	X	X	ingen endring	X
8. Positiv regulering av barnets handlinger	X	X	X	X	ingen endring
Uro i hjemmet (commotion)	X (kun høyere utdanning)	X	X	ingen endring	(ikke målt)
Helse	ingen endring	x neg	x pos	ingen endring	X neg
Livskvalitet	x pos	ingen endring	x pos	ingen endring	X neg
Livstilfredshet (life satisfaction)	x pos	x pos	x pos	X neg	X neg
Total grad av barns vanskeligheter (SDQ)	x pos	x neg	x pos	x neg	ingen endring
Innvirkning av barns vanskeligheter (SDQ)	X	X	X	x pos	X
Følelse av mestring (self efficacy)	X (kun lavere utdanning)	X	X (kun lavere utdanning)	ingen endring	x neg
Stoler på sin evne til å ta vare på sine barn	X	x pos	ingen endring	ingen endring	X
Angst	x pos	X	X	X	X neg
Foreldrestrategi	X	X	ingen endring	X	X
Barneoppdragelse (child management)	X	X	x pos	X	X (noen negative items)
Emosjonelt engasjement	ingen endring	X	X	X	X
Grad av lykke med partner	x pos	x pos	x	X neg	ingen endring
Ser på seg selv som en god omsorgsgiver	ingen endring	ingen endring	ingen endring	X	ingen endring
Negative emosjoner	x pos	X	X	X	X neg
Konsentrasjon	x pos	x pos	x pos	x pos	x pos

X: signifikant positiv endring, x pos: ikke-signifikant positiv endring, **X neg**: signifikant negativ endring, x neg: ikke-signifikant negativ endring

11 anbefalinger

Programmet anbefales videreført med følgende endringer:

1. Mer ressurser, støtte og oppfølging av veiledere, og sterkere fokus på kvalitetssikring og veiledernes forpliktelser til å lede grupper etter at de er sertifisert.
2. Arbeidsgivere (blant annet kommuner og fengsler) må forplikte seg til å øremerke ressurser slik at veiledere får mulighet til å gjennomføre foreldregrupper. Det bør inngås klare avtaler med Bufdir som har ansvaret for implementeringen.
3. Oppfølging av foreldre bør prioriteres, da foreløpig analyse av oppfølgingsdata seks måneder etter siste gruppemøte viser at noe av effekten blir redusert over tid (se retningslinjer nedfelt i "Innføring i ICDP" med henblikk til oppfølging (Hundeide, 2007)).
4. Det bør være en gjennomgang av de nasjonale anbefalingene, blant annet om et minimum av erfaring før veiledere kan videreutdanne seg til å bli trenere.
5. Det bør utarbeides en manual for grupper i fengsel og en manual for grupper med foreldre som har barn med funksjonshemninger. Det bør også utarbeides videomateriale som dekker alderen 0-1 år og ungdomsalderen. I tillegg bør det lages ferdige maler for agendaer til åtte gruppemøter. I dag er manualen bygget opp om seks møter (Hundeide, 2007).
6. Av de forskjellige målgruppene som deltok i evalueringen var det få grupper for foreldre som har barn med spesielle behov. Evalueringen tyder på at disse foreldrene fikk stort utbytte av deltakelse. Det bør derfor arrangeres flere grupper for foreldre som har barn med funksjonshemning. Evalueringer vil være nødvendig.
7. Det bør også arrangeres flere grupper for fedre med minoritetsbakgrunn. Det deltok bare et lite antall fedre med minoritetsbakgrunn i ICDP-gruppe i løpet av prosjektperioden.
8. Mer forskning er nødvendig for å styrke ICDP som et evidensbasert program.

Anbefalinger om mer forskning

Det er behov for mer forskning for å utvikle ICDP-programmet ytterligere, særlig med henblikk på å få med nye foreldregrupper, og for å styrke det empiriske grunnlaget for foreldreveiledning basert på ICDP-programmet i Norge.

Det er behov for flere studier av hvordan foreldrenes deltakelse i ICDP-programmet påvirker barnas utvikling.

Veiledere av grupper med foreldre som har minoritetsbakgrunn, rapporterer at en viktig effekt av foreldreveiledningen er at foreldrene slutter med fysisk avstraffelse. Framtidig forskning må prioriterere anonymitet for å studere dette.

Det er behov for ytterligere forskning på foreldre som sitter i fengsel. Denne gruppen bør få anledning til å følge ICDP-programmet, og de og deres barn bør bli fulgt opp etter foreldrenes løslatelse for å dokumentere langtidseffekter på foreldrenes og barnas utvikling, med spesiell vekt på videre kriminelle aktiviteter.

Mer forskning bør gjennomføres med foreldre til barn med spesielle behov ettersom denne studien kun baserte seg på intervjuer etter ICDP-intervensjon.

Referanser

- Abdou, C. M., Schetter, C. D., Jones, F., Roubinov, D., Tsai, S., Jones, L., Lu, M. & Hobe, C. (2010). Community perspectives: Mixed-methods investigation of culture, stress, resilience, and health. *Ethnicity and Disease Journal*, 20, 2, 41–48.
- Bakker, B. H. (2010). Fangers barn lider. *Dagsavisen*, 29.12.2010.
- Barlow, J. & Coren, E. (2003). Parent-training programmes for improving maternal psychosocial health. *Cochrane Database Systematic Review*, 1:CD002020.
- Barlow, J. & Parsons, J. (2008). Group-based parent-training programmes for improving emotional and behavioural adjustment in 0-3 year old children (Review). *The Cochrane Collaboration*. John Wiley & Sons, Ltd.
- BLD & UD (2008). *Barnets rettigheter. Norges fjerde rapport til FNs komité for barnets rettigheter – 2008*. Hentet fra http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Rapporter/2008/Barnets_rettigheter.pdf
- Chandan, U. & Richter, L. (2008). *Programmes to Strengthen Families: Reviewing the Evidence from High Income Countries*. Hentet fra <http://www.jlica.org/userfiles/file/Chandan%20&%20Richter%20Programmes%20to%20strengthen%20families%20Reviewei>
- Coren, E., Barlow, J. & Stewart-Brown, S. (2003). The effectiveness of individual and group-based parenting programmes in improving outcomes for teenage mothers and their children: a systematic review. *Journal of Adolescents*, 26, 79–103.
- Downey, G. & Coyne, J. C. (1990). Children of depressed parents: an integrative review. *Psychological Bulletin*, 108, 1, 50–76.
- Edwards, B. & Higgins, D. J. (2009). Is caring a health hazard? The mental health and vitality of carers of a person with a disability in Australia. *The Medical Journal of Australia*, 6, 190, 61–65.
- Egebjerg, I. H. & Flakk, G. (2006). *Rapport: Foreldreveiledning tilpasset fengslene*. Oslo: ICDP (Unpublished manuscript).
- Friestad, C. & Hansen, I. L. S. (2004). *Levekår blant innsatte*. Fafo-rapport 429.
- Frye, S. & Dawe, S. (2008). Interventions for women prisoners and their children in the post-release period. *Clinical Psychologist*, 12, 3, 99–108.
- Gabel, K. & Johnston, D. (1995). *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.
- Glasheen, C., Richardson, G. A. & Fabio, A. (2010). A systematic review of the effects of postnatal maternal anxiety on children. *Archives of Women's Mental Health*, 13, 1, 61–74.
- Hannestad, M. & Hundeide, K. (2005). Rapport fra "Foreldreveiledningsprosjekt for etniske minoriteter basert på ICDP metoden 2004-2005. Hentet fra http://www.icdp.no/files/Rapport_ICDP_minoriteter_2004-2005.pdf
- Holten, I., M., H. & Karlsen, K. E. (2008). Habilitering: Tverrfaglig arbeid for mennesker med utviklingsmessige funksjonshemninger. I Tetzchner, S. v; Hesselberg, F. & Schjørbeck, H. (2008) (red). *Habilitering: Tverrfaglig arbeid for mennesker med utviklingsmessige funksjonshemninger*. *Gyldendal Akademisk*, 6, 20, 531–566.

- Hundeide, K. (2007). *Innføring i ICDP Programmet*. Oslo: ICDP (Unpublished manuscript).
- Hundeide, K. (2009). *ICDP for veiledere som arbeider med minoritetsforeldre*. Oslo: ICDP (Unpublished manuscript).
- Kagitcibaci, C. (1996): *Family and Human Development Across Cultures*. Lawrence Erlbaum Associates. New Jersey.
- Komsí, N., Ikko, K., Heinonen, K., Pesonen, A.-K., Keskiivaara, P., Rvenpa, A.-L. J. & Strandberg, T. E. (2008). Transactional Development of Parent Personality and Child Temperament. *European Journal of Personality*, 22, 553–573.
- Murray, J., Farrington, D. P., Sekol, I. & Olsen, R. F. (2009). Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 4.
- Rye, H. (2008). *Helping Children and Families With Special Needs: A Resource-oriented Approach*. Oslo: ICDP (Unpublished manuscript).
- Sanders, N. R. & Morawska, A. (2006). Towards a public health approach to parenting. *The Psychologist*, 19, 8, 476–479.
- Scott, S., Sylva, K., Doolan, M., Price, J., Jacobs, B., Crook, C. & Landau, S. (2010). Randomized controlled trial of parent groups for child antisocial behaviour targeting multiple risk factors: The SPOKES project. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51, 48–57.
- Sloper, P. & Turner, S. (1993). Determinants of parental satisfaction with disclosure of disability. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 35, 9, 816–825.
- Smith, M. (2010). Good parenting: Making a difference. *Early Human Development*, 86, 11, 689–693.
- Statistisk Sentralbyrå (2009). Hentet fra <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default.FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tlside=selectvarval/define.asp&Tabellid=07551>
- Straffegjennomføringsloven (2004). Hentet fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/lover_regler/reglement/2004/Act-relating-to-the-execution-of-sentences-etc-.html?id=420593
- Talseth, R. (2004). *Organisasjonen Voksne for Barn*, 3.
- Tetzchner, S. v; Hesselberg, F. & Schjørbeck, H. (red) (2008). *Habilitering: Tverrfaglig arbeid for mennesker med utviklingsmessige funksjonshemninger*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Thompson, P. J. & Harm, N. J. (2000). Parenting from prison: helping children and mothers. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 23, 2, 61–81.
- Whitton, C., Williams, C., Wright, B., Jarine, J. & Hunt, A. (2008). The role of evaluation in the development of a service for children with life-limiting conditions in the community. *Child: Care, Health and Development*, 34, 5, 576–583.
- www.icdp.info/ / www.icdp.no/ / www.bufetat.no/foreldrerettleiing
- Young, M. E. (2002) (ed.). *From Early Child Development to Human Development: Investing in Our Children's Future*. Washington, D. C.: The World Bank.
- Young, M. E. & Richardson, L. M. (2007). *Early Child Development from Measurement to Action: A Priority for Growth and Equity*. Washington, D. C.: The World Bank.